

УДК 342.95(477): 339.9

DOI: 10.31359/1993-0941-2018-36-36

В. М. Гаращук, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

Глобалізаційні процеси в Україні: проблемні питання

У статті аналізуються світові глобалізаційні процеси, їх позитивна та негативна роль для України. Основний упор робиться на аналізі саме негативних процесів, на їх шкідливих наслідках для країн, що розвиваються, у тому числі для України. Детальному вивченню піддається таке негативне явище, що є наслідком глобалізації, як прекаріат. У статті наводиться перелік конкретних пропозицій зі здійснення заходів, які будуть сприяти зниженню шкідливих наслідків глобалізації для України.

Ключові слова: глобалізація, небезпека, негативний, процеси, прекаріат.

Постановка проблеми. З остаточним обранням Україною західного вектору розвитку в літературі (економіка, політологія, соціологія, юриспруденція) все частіше порушують питання місця держави в глобалізованому світі [1]. Це абсолютно правильний напрям досліджень, оскільки глобалізаційні процеси

в Україні прискорилися, і прорахувати їх наслідки нам, безперечно, потрібно. Проте аналіз наукових доробок стосовно згаданої проблематики показує, що переважна кількість досліджень питань глобалізації розглядають (оцінюють) її як безспірне й беззаперечне благо для України. На нашу думку, такий односторонній погляд на проблему глобалізації є помилковим, адже глобалізаційні процеси (попри їхній загальноновизнаний позитивний аспект), «приховують» і чималу кількість негативних для нашого соціуму явищ. Тому пропонуємо зосередити увагу на зворотному боці глобалізації.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Термін «прекаріат» походить від англ. precarious — «нестійкий, ненадійний, такий, що загрожує». Започаткував його французький соціолог П'єр Бурдьє, а його феномен детально проаналізував британський соціолог Гай Стендінг у праці «Прекаріат: новий небезпечний клас» [7]. За аналогією з «пролетаріатом» це прошарок робочого класу, інших категорій працівників, представники якого не мають «нормальної», тобто стабільної роботи, котра б характеризувалася постійною зайнятістю, стабільним заробітком та соціальними гарантіями, що їх забезпечували б для них роботодавці і держава.

Мета статті. Сучасна держава як вища соціально-політична форма людського співжиття повинна розробити інструментарій щодо контролю за глобалізаційними процесами всередині країни.

Викладення основного матеріалу. Категорія «глобалізація» (від лат. globus — куля, фр. global — усезагальний) має два значення: 1) охоплює всю земну кулю, всесвітній; 2) усебічний, узятий в цілому; загальний; масштабний; повний; універсальний [2]. Глобалізацію розуміють як процес (або комплекс процесів), що втілює трансформацію в просторову організацію суспільних відносин і дій, які оцінені з точки зору їхньої екстенсивності, інтенсивності, динаміки та впливу, і породжує трансконтинентальні або міжрегіональні потоки й мережі діяльності, взаємодії та виконання владних функцій [3, с. 38]. Під процесом глобалізації розуміють перетворення певного явища на світове, планетарне, те, яке стосується всієї землі, земної кулі [4, с. 38].

У політико-правовій площині офіційне тлумачення глобалізації було надано Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном у доповіді про роботу Організації на 54 Сесії Генеральної Асамблеї ООН. Під глобалізацією він запропонував розуміти складний комплекс транскордонних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інститутами та ринками, який виявляється в розширенні потоків товарів, технологій та фінансових коштів, у неухильному зростанні та посиленні впливу міжнародних інститутів громадянського суспільства, у глобальній діяльності транснаціональних корпорацій, у суттєвому розширенні масштабів транскордонних комунікаційних та інформаційних обмінів передусім через Інтернет, у транскордонному переносі захворювань та екологічних наслідків та у все більшій взаємопов'язаності певних типів злочинної діяльності [5].

Сьогодні вже можна стверджувати: глобалізаційні процеси торкнулись усіх сторін суспільних відносин в усіх країнах світу. Вони впливають на свідомість кожної людини цивілізованих країн, і цей вплив, як показують сучасні тенденції розвитку соціуму, буде тільки посилюватись. Слід визнати: глобалізація — невід'ємна частина сучасного світу. Для людства в цілому вона є явищем позитивним, але для окремих індивідів, груп людей та навіть країн вона може становити певну небезпеку. Глобалізація є внутрішньо суперечливим процесом, оскільки, з одного боку, вона відкриває нові можливості для політичного та державно-управлінського дискурсу, а з другого — загострює існуючі або породжує нові проблеми, які сьогодні визначають як «виклики», фактично вони є зовнішніми проявами загострення проблем, породжених попередніми етапами світового розвитку, що свого часу не знайшли належного вирішення у світовій державно-управлінській практиці. Безпосередньо це стосується проблем загального характеру, які пов'язані з появою нових факторів у світовому розвитку та ставлять під питання можливості нормального функціонування механізмів відтворення суспільного життя, стабільності системи міжнародних відносин, сталості світоустрою [6].

На наше переконання, процес глобалізації є об'єктивною формою розвитку соціуму, кульмінацією якого має стати по-

будова своєрідної Утопії – «Світу без кордонів». Проте, незважаючи на явний позитивний для «всесвітнього» суспільства результат від завершення процесу глобалізації, самі по собі процеси об'єднання економічного, соціологічного, культурного та правового простору різних суверенних держав є «болісними» для окремих народів, соціальних груп та індивідів. Як відомо, процес адаптації до нового завжди є складним для людини.

На нашу думку, сучасна держава як вища соціально-політична форма людського співжиття повинна розробити інструментарій щодо контролю за глобалізаційними процесами всередині країни. Отже, нині одним із пріоритетних завдань України є запровадження нових управлінських механізмів, направлених на забезпечення сталого розвитку процесу інтеграції України у світове співтовариство, які дозволили б запобігати або мінімізувати шкідливі наслідки процесів глобалізації як для країни в цілому, так і для пересічних громадян нашої держави.

Згаданим вище визначенням глобалізації Генеральний секретар ООН окреслив не тільки деякі форми глобалізації, її позитивні наслідки, а й наслідки негативні. Але далеко не всі. Тож які небезпеки несе глобалізація для України? Для того, щоб відповісти на це запитання, потрібно визначити так звані «сфери впливу» глобалізації. Зрозуміло, основні інтереси людства лежать в економічній площині, тож усі глобалізаційні процеси є похідними саме від цих інтересів. Так, глобалізація у світовому масштабі спричинила: 1) зростання відкритості та взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн; 2) становлення єдиного світового виробництва; 3) розвиток електронної комерції; 4) становлення ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі поступового зняття бар'єрів у торгівлі; 5) бурхливе зростання світового фінансового ринку; 6) різке збільшення обсягів і швидкості переміщення капіталів; 7) інтенсифікацію глобальних фінансових операцій; 8) глобальну фондову капіталізацію; 9) становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури; 10) інтенсифікацію міжнародних трансакцій; 11) уніфікацію ведення бізнесу; 12) формування нової системи глобального управління; 13) зрос-

тання кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міжурядових і неурядових міжнародних організацій; 14) доступ до передових технологічних досягнень людства для країн, що розвиваються, та ін.

Але, повторимо, не все так просто. Глобалізація приховує в собі й значну небезпеку (згадаємо хоча б небезпеки, перелічені Генеральним секретарем ООН: перенос захворювань, негативні екологічні наслідки глобальної економіки; все більша взаємопов'язаність певних типів злочинної діяльності), особливо для країн зі слабкою економікою та нерозвинутою соціальною сферою. До таких країн ми вимушені віднести й Україну.

Як уже зазначалося раніше, в науковій літературі зараз домінує напрям досліджень саме позитивних сторін світової економічної глобалізації та її «супутніх» (але також позитивних) наслідків. Позитивними наслідками такої глобалізації називають: інформаційно-культурне зближення народів, поширення єдиних стандартів життя, уніфікацію уподобань, цінностей, принципів і норм поведінки, універсалізацію культури тощо. Проте, на наше переконання, процес такої «уніфікації» не тільки економічних, а й культурних, інтелектуальних та інших основ народу, які отримали назву «національна ідентичність», вже сам по собі виступає основою небезпеки глобалізації. Інші (конкретні) негативні прояви глобалізаційного процесу є похідними саме від «розмивання національної ідентичності». Що більше народи схожі між собою, то більше вони й різняться (цей вислів стосується всіх сфер життєдіяльності). Саме ця різниця становить ту неповторну соціально-культурну ідентичність.

Особливо яскраво проблема руйнації ідентичності народів постає в країнах так званого «третього світу». Саме вони у зв'язку із особливостями власного історично обумовленого розвитку є найбільш вразливими та не підготовленими до «життя за європейськими стандартами». Для таких країн, на нашу думку, інтеграція у світове співтовариство повинна проходити поступово, під пильним контролем держави. Різка зміна існуючого укладу життя населення таких держав значно ускладнює його, позитивні ж наслідки глобалізації для них — часто далека й непевна перспектива.

Так, сьогодні вже можна перелічити конкретні негативні прояви глобалізації в Україні. Вони, на нашу думку, полягають у: 1) руйнуванні національної економіки, яка через відсталі технології не може конкурувати з економікою розвинутих країн; 2) нищенні аграрного сектора (з тих же причин сюди слід додати дещо сумнівні форми «гри» країн ЄС на аграрному ринку, які, підтримуючи власного виробника, для країн — колишніх республік СРСР встановлюють жорсткі квоти на сільгосппродукцію, висувають сумнівні заборони; 3) намаганні країн ЄС, США розмістити на нашій території екологічно небезпечні виробництва (наприклад, видобування сланцевого газу), зробити з України європейське звалище радіоактивних відходів атомних електростанцій (тобто зростають екологічні загрози для населення країни) та ін.; 4) розпродажі орних земель країни, де бізнес іноземних країн матиме перевагу через фінансові можливості; 5) руйнації національної системи освіти, що була адаптована під вимоги національного ринку праці; 6) відтоку кваліфікованої й найбільш продуктивної інтелектуальної та робочої сили за кордон; 7) неконтрольованій міграції населення (внаслідок згаданих вище факторів); 8) поширенні прошарку прекаріату в Україні та ін.

Межі публікації не дозволяють нам детальніше зупинитися на розгляді перелічених вище небезпек для України. Тому коротко зупинимось на відносно новій небезпеці, тій, яка, на нашу думку, бурхливо розростається в сучасному соціумі та становить реальну загрозу незалежному й поступовому економічному й соціальному розвитку не лише української держави, а й чималої кількості східноєвропейських країн. Це так звана проблема прекаріату. Як наслідок процесу глобалізації, як розмивання національної ідентичності, проблема прекаріату яскраво відображає всю небезпеку безконтрольності глобалізаційних процесів.

Прекаріатизація суспільства здійснюється переважно завдяки середньому класу (прошарку) суспільства, який традиційно й абсолютно слушно вважають основою будь-якого суспільства. (Середній клас загальносвітового рівня визначається як група населення, спроможна купувати імпортні високоякісні

товари, імпорتنі автомобілі, здійснювати міжнародні мандри, отримувати вищу освіту за кордоном та ін.)¹.

На думку аналітиків швейцарського банку Credit Suisse, починаючи з 2008 р. у світі спостерігається тривожна тенденція — багатих і бідних стає більше, а середній клас, який уважають опорою суспільства, слабшає. У 2015 р. у світі налічувалося 664 млн представників середнього класу, або 14% дорослого населення, їхні активи в сукупності оцінюються як майже третина (32%) світового багатства (при цьому більше половини багатств світу зосереджено всього в 1% населення). В Україні у 2015 р. нараховувалося всього 297 000 представників середнього класу.

Це тільки 0,83% дорослого населення [8].

Небезпека прекаріїв для соціуму полягає в тому, що вони ні до чого не «прив'язані», не мають професії, а отже, не мають сталих поглядів на світ, на себе, на своє місце в суспільстві. Тому їх можна спровокувати на будь-що. Прекарій не шанує історію свого народу, його культуру, усе те, що називають «корінням народу». Прекарій — людина, відкинута суспільством, яка не знайшла свого місця в існуючій моделі життя, а тому має значні претензії до світу, що її оточує. Не вмючи нічого, розуміючи свою нікчемність та зайвість, переповнені образою на весь світ, прекарії готові його руйнувати. Їм нічого втрачати, окрім пустоти. Вони є готовою соціальною базою для будь-яких революцій та заколотів радикального напрямку, потрібно тільки сколихнути.

«Прекаріатизація» обов'язково негативно відбивається на якості праці. Вона зменшує конкурентоспроможність України на ринку наукоємних технологій, посилює тенденцію до «зниження» України до рівня держав — сировинних придатків та постачальників дешевої некваліфікованої робочої сили. Прекаріатизація небезпечна й руйнуванням професійних спілок трудящих, посиленням їхньої незахищеності перед свавіллям роботодавців (а таке свавілля, як доводить світовий досвід, обов'язково посилиться), зростанням найбіднішого прошарку

¹ Поняття середнього класу (його можливостей та рівня життя) можна вести з аналізу щорічних звітів Міжнародного валютного фонду.

населення України. Це, у свою чергу, ще більше посилить рух робочої сили до заможніших країн світу, що знову негативно відіб'ється на економіці України.

Як об'єктивний наслідок, виникають бідність і незахищеність навіть працюючого населення. Його зубожіння провокує зростання нігілістичних настроїв, зневагу до інститутів держави та державного апарату, встановлених правил співіснування та ін., що є поживним середовищем зростання злочинності в суспільстві.

Висновки. Легітимна влада повинна доводити свою силу та обстоювати вигідний для всього населення економічний та соціальний курс. Для цього в Україні існують всі наявні державні структури та правове поле. З метою поліпшення ситуації в країні пропонуємо визначити як пріоритетні такі напрями розвитку вітчизняної політики: 1) розробити та прийняти за основу концепцію щодо координації впливу глобалізаційних процесів на українське суспільство, можливо створити новий Департамент з відповідних питань на базі центрального апарату Міністерства юстиції України (або доручити такий напрям роботи одному з уже існуючих); 2) розробити нову концепцію реформування освіти в Україні, яка б створювала реальну можливість формувати висококваліфіковані кадри в різних сферах надання послуг та виробництва; 3) визнати за пріоритетну державну політику, орієнтовану на створення нових робочих місць у країні в реальному секторі економіки з метою вирішення проблеми відтоку робітничого класу серед українців; 4) зменшити рівень податкового тиску на малий та середній бізнес в Україні та іноземних інвесторів; 5) внести зміни до чинного Кодексу законів про працю України або прийняти новий Трудовий кодекс України із внесенням численних коректив з метою забезпечення реального й високого рівня захисту прав, свобод та інтересів працівника; 6) реально впроваджувати державну політику, спрямовану на боротьбу зі штучним заміщенням трудового договору цивільно-правовими угодами тощо; 7) систему управління в Україні переорієнтувати з такої, яка забезпечує загальноєвропейські інтереси (чи будь-які інші), на таку, що захищає інтереси українського народу.

Список використаних джерел

1. Афенченко Г. В., Лубенець С. В. Прекаріат як аномійний клас. *Вісник Харківської державної академії культури. Соц. комунікації*. 2015. Вип. 47. С. 213–224.
2. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) : монографія / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. Київ : Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.
3. Дикань С. А., Кодак О. А. Прекаріат як новий тренд в українському соціумі. *Безпека життєдіяльності на транспорті та виробництві – освіта, наука, практика* : матеріали IV Міжнарод. наук.-прак. конф. (14–16 верес. 2017 р.). Херсон : ХДМА, 2017. С. 31–33.
4. Єфименко А. Виклики глобалізації та цивілізаційний вибір України. *Юрид. журн.* 2006. № 5. С. 68–74.
5. Кравчук М. Глобалізація вимагає не орієнтуватись на поточні вигоди. *Віче*. 2003. № 11. С. 73–76.
6. Лукашевич В. М. Глобалистика. Львов : Новий світ, 2004. 392 с.
7. Удовика Л. Антропологічні проблеми права під впливом глобалізаційних процесів. *Підприємство, господарство та право*. 2005. № 6. С. 3–7.
8. Чубко Т. П. Глобалізація: поняття, вплив на сучасні державу і право. *Форум права*. 2010. № 1. С. 396–405.
9. Новейший словарь иностранных слов и выражений / сост. В. Адамчик. Москва : Современный литератор, 2003. 976 с.
10. Гелд Д., МакГрю Е., Голдблат Д., Ператтон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. Київ : Фенікс, 2003. 584 с.
11. Макуев Р. Х. Современная глобализация: вызовы и трансформации : монографія. Орел : Изд-во Орловск. ун-та, 2006. 238 с.
12. Доклад Генерального секретаря Организации Объединенных Наций о работе Организации на 54 Сессии Генеральной Ассамблеи. URL : <http://www.un.org/russian/documen/gadocs/54sess/ch4-2.htm>.
13. Войтович Р. В., Князев В. М. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.
14. Стэндинг Г. Прекариат: новый опасный класс. Москва : Ад Маргинем Пресс, 2014. 328 с.
15. Global Wealth Report 2015. URL : <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=C26E3824-E868-56E0-CCA04D4BB9B9ADD5>.

References

1. Afenchenko H. V., Lubenets S. V. (2015). Prekariat yak anomiiyny klas . *Visnik Kharkiskoy derzhavnoy akademiy kultury*. Seriiia: Sots. komunikatsii. 47. 213-224 [in Ukrainian].

2. Voitovych R. V. (2007). Vplyv hlobalizatsii na systemu derzhavnoho upravlinnia (teoretyko-metodolohichniy analiz) V. M. Kniazieva (Ed.) Kyiv : Vyd-vo NADU [in Ukrainian].
3. Dykan S. A., Kodak O. A. (2017). Prekariat yak novyi trend v ukrainskomu sotsiumi. Materialy IV Mizhnarod. nauk.-prak. konf. «Bezpeka zhyttiedialnosti na transporti ta vyrobnytstvi – osvita, nauka, praktyka», 14–16 veres. 2017 r. Kherson : KhDMA, 31-33 [in Ukrainian].
4. Yefymenko A. (2006). Vyklyky hlobalizatsii ta tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy. *Yuryd. zhurn.* № 5. 68–74 [in Ukrainian].
5. Kravchuk M. (2003). Hlobalizatsiia vymahaie ne oriiientuvatys na potochni vyhody. *Viche* № 11.73–76 [in Ukrainian].
6. Lukashevych V. M. (2004). Hlobalystyka. Lviv : Novyi svit [in Ukrainian].
7. Udovychka L. (2005). Antropolohichni problemy prava pid vplyvom hlobalizatsiinykh protsesiv. *Pidpryemstvo, hospodarstvo ta pravo.* № 6. 3–7 [in Ukrainian].
8. Chubko T. P. (2010). Hlobalizatsiia: poniattia, vplyv na suchasni derzhavu i pravo. *Forum prava.* № 1. 396–405 [in Ukrainian].
9. Novejsij slovar' inostrannykh slov i vyrazhenij. Adamchik V. (Ed.). (2003). Moskva : Sovremennyy literator [in Russian].
10. Held D., MakHriu E., Holdblat D., Peratton Dzh. (2003). Hlobalni transformatsii. Polityka, ekonomika, kultura. Kyiv : Feniks [in Ukrainian].
11. Makuev R. H. (2006). Sovremennaya globalizatsiya: vyzovy i transformatsii. Orel : Izd-vo Orlovsk. un-ta [in Russian].
12. Doklad General'nogo sekretarya Organizatsii Ob"edinennykh Natsij o rabote Organizatsii na 54 Sesii General'noj Assamblei. URL : <http://www.un.org/russian/documen/gadocs/54sess/ch4-2.htm>. [in Russian].
13. Voitovych R. V., Kniaziev V. M. (2007). Vplyv hlobalizatsii na systemu derzhavnoho upravlinnia (teoretyko-metodolohichniy analiz) : monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo NADU [in Ukrainian].
14. Stehnding G. (2014) Prekariat: novyj opasnyj klass. Moskva : Ad Marginem Press [in Russian].
15. Global Wealth Report 2015. URL : <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=C26E3824-E868-56E0-CCA04D4BB9B9ADD5> [in English].

В. Н. Гаращук

Глобализационные процессы в Украине: проблемные вопросы

В статье анализируются мировые глобализационные процессы, их позитивная и негативная роль для Украины. Основной упор делается на анализ именно негативных процессов, их вредоносных последствий для развивающихся стран, в том числе и для Украины. Не имея возможности рассмотреть детально все вредоносные по-

следствия этих процессов (в силу ограниченности объема статьи), детальному анализу подвергается такое негативное явление, являющееся следствием глобализации, как прекариат. В статье приводится ряд конкретных предложений по осуществлению ряда мер, которые будут способствовать снижению вредных последствий глобализации для Украины.

Ключевые слова: глобализация, опасность, негативный, процессы, прекариат.

V. M. Garashchuk

Globalization processes in Ukraine: problematic issues

With the final choice of Ukraine by the western vector of development the question of the state place in a globalized world is increasingly raised in literature. Nevertheless the analysis of scientific achievements in mentioned problem shows that the vast majority of studies on globalization consider it as an indisputable and undeniable benefit for Ukraine. In our opinion such a one-sided view of the problem is false, because globalization processes (despite their universally recognized positive aspect), "hide" a significant number of negative phenomena for our society. Therefore, we propose to focus on the reverse side of globalization.

Today it is possible to list specific negative displays of globalization in Ukraine. In our opinion, they are: 1) destruction of the national economy, which due to backward technology cannot compete with the economies of developed countries; 2) ruination of the agrarian sector; 3) the efforts of EU countries, the United States to place on our territory environmentally hazardous production; 4) the destruction of the national education system, which was adapted to the requirements of the national labor market; 5) the leak of skilled and most productive intellectual and labor abroad (where higher salaries, sometimes better working conditions); 7) dissemination of the precariat class in Ukraine and others.

As a consequence of the globalization process, blurring of national identity the precariat problem clearly reflects the danger of the uncontrolled globalization processes.

Precaria means "unstable, unreliable, threatening". The danger of precarious is that they are not "tied" to anything, they do not have a profession so they have no consistent views on the world, themselves, their

place in society. Therefore, they can be provoked by anything. Precarious does not cherish the history of his people, does not cherish his culture, all that is called "the roots of the people". Precarious is a man pushed out by the society. He does not find his place in the existing model of life, and therefore has significant claims to the world. Not knowing anything, knowing their insignificance and excesses, full of insults to the whole world, the precarious are ready to destroy it.

Necessarily "precariat" negatively affects the quality of work. It reduces the competitiveness of Ukraine in the market for science-intensive technologies, enhances the tendency of "downloading" Ukraine to the level of states as raw appendages and suppliers of cheap unskilled labor. Precariat is dangerous for the destruction of professional unions of the working people, increasing their insecurity against the tyranny of employers (which will necessarily increase), the growth of the poorest stratum of the population of Ukraine. This will further strengthen the movement of labor to the wealthier countries of the world, which will negatively affect the Ukrainian economy.

Legitimate government must prove its strength and defend the economic and social benefits for the whole population. For this purpose in Ukraine there are all existing state structures and legal field. The main task is the reorientation of the management system in Ukraine: it shouldn't provide pan-European interests (or any other), it has to protect the interests of the Ukrainian people.

Key words: *globalization, dangerousness, negative processes, precariat.*